

Asia: VN/5969/2019

Selvitys ei-kaupallisen sijaissynnytyjärjestelyn sallimisesta

Taustaselvitys

Määritelmät

Väestöliitto pitää selvityksen alkuun koottuja määritelmiä selkeinä eikä niihin ole huomautettavaa. Kuten lausunnonantajista myös ainakin Sateenkaariperheet ja Lapsettomien yhdistys Simpukka, Väestöliitto pitää hyvänä, että määritelmissä on huomioitu uusin vanhemmuuteen liittyvä lainsäädäntö ja omaksuttu sukupuolineutraalit ilmaisut. Kuten muutenkaan vanhemmuuden kohdalla, tämä ei sulje pois sitä, että käytännön tilanteissa voidaan raskaan olevasta ja vanhemmista käyttää myös heidän itse toivomiaan termejä.

Väestöliitto kiittää siitä, että vuonna 2021 yhdessä useamman muun järjestön kanssa valmistelemamme sijaissynnytyslausunto on huomioitu selvityksen alussa.

Tieteellinen tutkimustieto

Sijaissynnytyksen vaikutuksista on melko vähän tutkimustietoa. Väestöliitto pitää tärkeänä, että jatkovalmistelussa edelleen päivitetään tietoa sijaissynnytyksestä koskevasta tutkimustiedosta sijaissynnyttäjän, aiottujen vanhempien/syntyneen lapsen vanhempien ja lapsen näkökulmasta sekä terveydellisestä että sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Arvioitaessa kohdunsiirtoa Väestöliitto yhtyy muistiossa tässä kohtaa esitettyyn ETENEn aikaisempaan kantaan. ETENE totesi lausunnossaan (2020), että yhä useamman mahdollisuutta vanhemmuuteen on pyrittävä edistämään huomioiden kohdunsiirtojen ohella myös muut mahdollisuudet ratkaista asia, kuten sijaissynnytykset, adoptiot ja sijaisperhetoiminta. .

Sijaissynnytykset Suomessa

Suomessa on toteutettu sijaissynnytyksiä ennen hedelmöityshoitolaisten säätämistä, ja sen jälkeen Suomessa asuvat ovat saaneet lapsia ulkomailta toteutettujen järjestelyjen kautta. Väestöliiton käsitys on, että Suomessa aikanaan rajatusti toteutetut sijaissynnytykset onnistuivat pääosin hyvin. Ainakin osa kohdatuista ongelmista voitaisiin ratkaista luomalla Suomen sijaissynnytyksellä ja

sääntelemällä se. Toisaalta missään perheellistymisen muodossa ei lainsäädännön ja oikeudellisin keinoin eikä sosiaali- ja terveydenhuollon tuen ja toimenpiteiden avulla voida etukäteen täysin välttyä ongelmallisilta kokemuksilta ja tilanteilta. Olennaista on, että ongelmatilanteissa sijaissynnytyksen eri osapuolet ovat oikeutettuja ja käytännössä saavat tarvitsemaansa tukea ja apua niin terveydellisiin, sosiaalisiin kuin oikeudellisiin ongelmiin.

Sijaissynnytyksiä koskeva kansainvälinen lainsäädäntö

Väestöliitto kiittää monipuolisesta kansainvälisestä katsauksesta ja toivoo, että kansainvälistä kehitystä sijaissynnytysten alueella jatkossakin seurattaisiin oikeusministeriössä.

Kansallinen malli

Rinnasteiset sääntelymallit

Sijaissynnytysten lähtökohdaksi tulisi Väestöliiton kannan mukaan asettaa selkeä toimintamalli, joka 1) varmistaa lapsen oikeudet, 2) turvaa sijaissynnyttäjän

aseman ja itsemääräämisoikeuden sekä 3) selkeyttää aiottujen vanhempien roolin ja vastuun sekä toteuttaa sukupuolten tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä aiotuksi vanhemmaksi valikoitumisessa. Sijaissynnytys olisi ei-kaupallista toimintaa. Sijaissynnyttäjälle tulisi kuitenkin korvata asiasta hänelle aiheutuneet kulut.

Adoption ja sijaissynnytyksen erona on se, että adoptiossa lapselta puuttuu oma perhe, kun taas sijaissynnytyksen tarkoituksena on juuri lapsen saaminen perheeseen. Tässä mielessä sijaissynnytys vertautuu enemmän hedelmöityshoitoihin. Aiottujen vanhempien soveltuvuutta huolehtimaan lapsen edusta voitaisiin ensi sijassa arvioida sen tyyppisten kriteerien mukaan kuin hedelmöityshoitolaissa säädetään arviosta perheen mahdollisuuksista turvata lapsen

tasapainoinen kasvu ja kehitys.

Ottaen huomioon, että sijaissynnytyksessä on tärkeä turvata sijaissynnyttäjän itsemääräämisoikeus, terveys ja raskauden ja synnytyksen jälkeinen sosiaaliturva, oma erillinen laki sijaissynnytysten järjestelyistä voisi olla hyvä ratkaisu. Valvira on omassa lausunnossaan viitannut myös kudoslain sääntelyyn ja sen lain elementtien hyödyntämistä on hyvä selvittää, esim. systemaattinen tiettyjen edellytysten läpikäynti. Väestöliitto kannattaa kuitenkin lupamenettelyä kevyempää, sopimukseen tai hoitosuostumukseen perustuvaa sijaissynnytyksen toteutusta.

Sijaissynnytyjärjestelyiden valvonta

Hollannin mallin mukaan vanhemmuus määritellään perhetuomioistuimen vahvistaman sopimuksen mukaan. Sopimus pohjainen lähtökohta voisi olla myös Suomessa turvallinen kaikille osapuolille, kun sopimuksella olisi etukäteen todettu synnyttäjän (vähintään lakiin perustuvat) oikeudet ja lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen ja määritely, kenelle lapsen vanhemmuus ja sen myötä huoltajuus ja elatusvastuu on suunniteltu kuulumaan ja muut osapuolten välisten suhteiden järjestelyt.

Tässä sopimusmallissa on huomioitava mm., että YK:n erityisraportoija on painottanut, että synnyttäjän valinta luovuttaa lapsi tulee perustua synnytyksen jälkeiseen tahtoon eikä aiemmin tehtyyn sopimukseen. Tällöin synnyttäjistä tulisi ensin lapsen juridinen vanhempi ja tilanteessa on harkinta-aika. Jos lasta ei synnyttäjän tahdosta luovutettaisikaan aiotuille vanhemmille, on arvioitava aiottujen vanhempien kustannusvastuuta ja sosiaaliturvajärjestelyjä erikseen tällaisessa tilanteessa.

Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset

Kaikkien niiden perheen perustamisiässä olevien henkilöiden kohdalla, joille raskaaksi tuleminen ja/tai synnyttäminen ei ole mahdollista, tulee voida harkita sijaissynnytysjärjestelyn mahdollisuutta. Yhdenvertaisuuden tulee olla kantava periaate.

Tärkeää on, että aiotun vanhemman/aiottujen vanhempien iän, terveyden ja sosiaalisen tilanteen määrittelyssä arvioidaan eri asioita: onko yksin elävä, onko kaksi vanhempaa jne. Tilannetta on arvioitava lapsen edun näkökulmasta. Esimerkiksi yhden vanhemman tulee olla enintään tietyn ikäinen. Näitä seikkoja tulee punnita toisaalta lapsen edun, toisaalta aiottujen vanhempien tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusteella. Lain tasolla sääntelyä ei ole mahdollista viedä kovin yksityiskohtaiselle tasolle, vaan tärkeää on turvata menettelyt, joissa nämä näkökohdat punnitaan huolellisesti.

Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset

Sijaissynnyttäjän kohdalla voitaisiin ottaa käyttöön 45 vuoden enimmäisikä, joka on eurooppalaisten hedelmöityshoitoyhdistysten EHRE:n suositus. Mitä vanhemmaksi tulee, esim. vieraasta alkiosta/vieraasta munasolusta aiheutuvat riskit lisääntyvät.

Sijaissynnyttäjää koskevien edellytysten ei tule olla liian kaavamaisia. Tällaisia kaavamaisia edellytyksiä olisivat esim., että avioliitossa/avoliitossa elävä ei voisi olla sijaissynnyttäjä tai synnyttäjä voisi olla (vain) aiotun äidin läheinen. Terveystilanteen edellytysten ohella on tärkeää pyrkiä varmistamaan sijaissynnyttäjäksi ryhtyvän aito tahto ja motivaatio ja itsemääräämisoikeus.

Sijaissynnyttäjänä voisi toimia lähisukulainen tai muu läheinen henkilö. Kuitenkaan myös ennalta tuntematon henkilö voisi tulla kyseeseen, jos ei-kaupallisuuden kriteerit pystytään tällöinkin täyttämään.

Motivaation ja terveydentilankin muutoksiin taas on tärkeä varautua esim. varmistamalla sijaissynnyttäjän oikeus aborttiin ja oikeus vasta synnytyksen jälkeen päättää lapsen luovutuksesta ennakkosuunnitelman mukaan tai lapsen pitämisestä.

Muut hoidon edellytykset

Eri osapuolten oikeuksien ja tuen ja hoidon tarpeiden huomioimiseksi tarvitaan laaja moniammatillinen tiimi ja huolellinen kunkin sijaissynnytystilanteen valmistelu. Sijaissynnytyksen toteuttaminen edellyttää palveluyksiköiden resurssointia ja henkilöstön täydentävää koulutusta.

Raskauden kulku ja lapsen syntymä

Sijaissynnyttäjälle kuuluvat raskauden aikana kuten muutoinkin täydet seksuaali- ja lisääntymisterveysoikeudet, mukaan lukien oikeus aborttiin ja oikeus päättää lapsen pitämisestä tai luovuttamisesta. Luovuttamiselle tarvitaan suoja-aika joka olisi enintään vastaava kuin adoptiossa, järjestelyn suunnitelmallisuus huomioiden hieman lyhyempikin.

Sijaissynnytyjärjestelyn etukäteissuunnittelussa ja neuvonnassa voidaan alustavasti suunnitella aiottujen vanhempien roolia raskauden aikana, esim. raskauden seurannassa.

Lapsen oikeuksien ja lapsen edun toeteuttamiseksi tarvitaan sijaisynnyttäjän ja aiottujen vanhempien ohjausta järjestelyn erityispiirteistä aiheutuvien, ennakoitavissa olevien haasteiden ja ristiriitatilanteiden hoitamiseksi.

Syntyvälle lapselle kuuluvat vastaavat oikeudet kuin lapselle muutenkin ja yhteiskunnan eri palvelujen tulee olla hänen saatavilla hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi lastensuojeluun. Lapsen oikeus saada tieto alkuperästään tulee lainsäädännössä varmistaa.

Korvaukset sijaissynnytyjärjestelyistä

Väestöliitto kannattaa ei-kaupallisia sijaissynnytyksiä. Sijaissynnytysten ei-kaupallisuus tarkoittaa, että palkkiota ei makseta, mutta sisältää samalla sen, että sijaissynnyttäjän ei tule joutua taloudellisiin menetyksiin järjestelyn takia.

Sijaissynnyttäjälle tulevat kulukorvaukset, etuudet ja palvelut tulee määritellä selkeästi: kuka vastaa niistä ja mihin tasoon asti.

Sijaissynnyttäjälle tulee taata korvaus ansionmenetyksistä ja kohtuulliset kulukorvaukset. Myös raskauteen liittyvät muut tavanomaiset, kohtuulliset kulut kuten (äitiysvaatetus, ravintolisät) pitäisi olla aiottujen vanhempien vastuulla. Tämä edellyttää kulujen järjestelyä aiottujen vanhempien ja sijaissynnyttäjän kesken. Tätä tulee verrata tilanteeseen, jossa aiottu vanhempi itse kantaisi lapsen ja hänen ansionsa vähenisivät ja hänelle tai perheelle tulisi kuluja raskaudesta ja synnytyksestä.

Terveyspalvelujen tasona turvattaisiin julkisen sektorin hoitokäytännön mukainen taso. Synnyttäjälle kuuluvien terveyspalvelujen järjestäminen kuuluu lähtökohtaisesti julkiselle sektorille ja palvelumaksut määräytyvät asiakasmaksusäännösten perusteella. Sijaissynnytyjärjestelyn

onnistuminen edellyttää ennakkovalmennusta, psykososiaalista tukea, joka myös voi olla toteutustavasta riippuen maksullista. Palvelujärjestelmän tuki kaikille eri osapuolille on keskeinen.

Ennakkovalmennukseen kuuluu myös tieto raskauden ja synnyttämisen riskeistä sijaissynnyttäjälle ja muiden ajateltavissa olevien poikkeustilanteiden läpikäynti mukaan lukien taloudelliset seuraukset.

Yhtenä haasteena on kaupallisen ja ei-kaupallisen sijaissynnyttämisen rajan häilyminen. On pyrittävä varmistamaan, ettei sijaissynnyttäjälle anneta salassa erikseen palkkiota. Yksi toteutustapa tähän olisi se, että kulukorvaukset tulisi ratkaista viranomaisstahon kautta ja niin, ettei asianosaisten välille muodostu suoraa taloudellista suhdetta.

Kulukorvausten ja palvelujen lisäksi tulee selvittää ja linjata toimeentuloturvan ja vanhempainvapaiden eri muotojen jakaantuminen sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien kesken, esimerkkinä äitiysavustus ja äitiys- ja vanhempainraha, joihin liittyy myös raskauden seuranta ja synnyttäjän terveyttä varmistavia ehtoja.

Lainsäädännön valmistelussa selvitettäviä korvauskysymyksiä ovat myös ansionmenetys lapsen syntyessä erittäin aikaisin tai mahdollinen vammautumisesta johtuva pitempiaikainen ansion ja ansiotason menetys. Terveystieteiden tutkimuksessa tapahtuvia vahinkoja korvataan potilasvahinkolain mukaan. Sairausvakuutus ja työkyvyttömyyseläkkeet on tarkoitettu korvaamaan kuvattujen laisista riskeistä.

Jos lasta ei synnyttäjän tahdosta luovutettaisikaan aiotuille vanhemmille, on arvioitava aiottujen vanhempien kustannusvastuuta ja sosiaaliturvajärjestelyjä erikseen tällaisessa tilanteessa.

Vanhemmuuden vahvistaminen ja jälkikäteinen tuki

Väestöliitto kannattaa sijaissynnytykseen sovellettavaksi ensi sijassa adoptiota keveämpää menettelyä. Oikeusministeriön selvityksessä ei pidetä sopimusta hyvänä terminä ja muotona sijaissynnytyksen yhteydessä. Esiitetty palveluntuottajan kautta toimiminen voisi olla ratkaisu tähän niin, että sitoutuminen ei kohdistuisi lapsen kantamiseen ja alustavaan luovuttamissuunnitelmaan, vaan hoitosuostumuksena sijaissynnytykseen liittyvään palvelukokonaisuuteen.

Niin lapsen synnyttäneelle kuin (aiotuille) vanhemmille kuuluvat normaalit synnyttäjän ja vanhemman palvelut osana esim. neuvolajärjestelmää ja perhekeskuksia ja järjestelyn erityispiirteet ja tähän persutuvat erityiset tuen tarpeet tulee palveluissa huomioida.

Ehdotuksen vaikutukset

-

Muuta kansallisesta mallista

-

Muuta

Muuta lausuttavaa

Väestöliitto kiittää oikeusministeriötä monipuolisen selvityksen valmistelusta ja lausunnon lähettämisestä.

Väestöliitto pitää tärkeänä, että toivotun lapsen saamista tuetaan yhteiskunnassa laaja-alaisesti: eri ikävaiheissa tarjottavan seksuaalikasvatuksen kautta ja vahvistamalla hedelmällisyystietoisuutta niin, että mahdollisimman moni raskaus voisi alkaa ilman lääketieteellisiä hoitoja. Kuitenkin yhteiskunnan tulisi tarjota tarvittavaan lainsäädäntöön ja lääketieteelliseen osaamiseen perustuen hedelmöityshoitoja ja sallia sijaissynnytyksen käyttö niille, jotka eivät toivottua lasta muuten saa. Vaihtoehtoina perheellistymiseen ovat yhtä arvokkaita myös adoptio ja sijaislapsen vanhempana toimiminen, mutta nämäkään eivät ole kaikille lasta toivoville mahdollisia tai soveltuvia.

Väestöliitto pitää tärkeänä sijaissynnytyslainsäädännön jatkovalmistelun käynnistämistä mahdollisimman pian ja sitä, että myös seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia ja erilaisia perheitä edustavat järjestöt otetaan mukaan valmisteluun.

Koivuranta Eija
Väestöliitto ry